

תשתית רעיונית לפשעי מלחמה

הריסות קיביה לאחר פעולת הגמול של צה"ל
(אוקטובר 1953) | בעקבות פעולת קיביה הפסיקה
ישראל לתקוף יעדים אזרחיים והתמקדה ביעדים
צבאיים בלבד

סא"ל (מיל') אמיר אדר
קצין תותחנים

מאמרו של עדו רכניץ "הגדרת האויב בלחימה בטרור" ("מערכות" 435) מקומם, בלתי מוסרי ומנוגד לרוח צה"ל

45 בתים על יושביהם. יותר מ-60 אזרחים הרוגים נמנו לאחר מכן. אפילו בציבור הישראלי קמה זעקה ציבורית נגד הפעולה, אף שהיו אלה ימי השיא של פעולות הפיდაין הרצחניות.⁴ בעקבות פעולת קיביה הפסיקה ישראל לתקוף יעדים אזרחיים והתמקדה ביעדים צבאיים בלבד.

העובדה הזאת אינה מפריעה למחבר להביא עכשיו - כמעט 60 שנה לאחר הפעולה שעוררה מבוכה עצומה בישראל וזעם רב בעולם - את טיעוני הרב שאול ישראלי להצדקת הקטל. מוסיף וכותב עדו רכניץ: "כל האוכלוסייה המקומית (הערבית - א"א) מוגדרת אויב... כיוון שכך, יש לראות **בעם הפלסטיני** (ההדגשה שלי - א"א) אויב". אי-ההבחנה בין לוחם ובלתי מעורב היא בדיוק התשתית האידיאולוגית לפשעי מלחמה דוגמת אלה שראינו במלחמות הבלקן לפני כ-20 שנה.⁵

על פי התפיסה המוסרית הרווחת היום ושעומדת בבסיס דיני המלחמה, מלחמה היא כלי להכרעה ולא מטרה שבבסיסה הרצון להשמיד את אוכלוסיית האויב. במילים אחרות, מותר להרוג לוחמים של הצד שכנגד כי הם עומדים בדרך לניצחוננו, אך אסור להרוג באופן חסר הבחנה אזרחים, שכן אז מדובר בהרג שחורג מגבולות הנחוץ. אני מניח שאין צורך להכביר מילים על חוסר המוסריות הקיצוני שבגישה שלפיה הכחדת בני אנוש היא מטרה בפני עצמה.

טיעון נוסף המועלה בהמשך להצדקת פעולת קיביה הוא ש"יש לראות באוכלוסייה השיעית בדרום לבנון את הקולקטיב שיוגדר אויב", ואיך יש לטפל באויב אנו כבר יודעים. זוהי גישה שדגל שחור של פקודה בלתי חוקית בעליל מתנוסס מעליה.

ממתי מענישים על מחשבות?

עדו רכניץ כותב שעמדת האוכלוסייה כלפי הכוחות הלוחמים שלה קובעת אם לגיטימי להרוג בה או לא. אולם זהו שיקול שאינו רלוונטי: כל שיטות המשפט הנאורות הכירו בכך שעמדותיו של אדם לעולם לא יוכלו להיות עילה לענישה או להריגה, אלא רק מעשיו. לא בכדי הכירו בכך, שהרי

מבוא: הקוד האתי וההלכה הדתית

בגיליון "מערכות" האחרון (435) התפרסם מאמרו של עדי רכניץ "הגדרת האויב בלחימה בטרור". המאמר הזה משך את תשומת ליבי משום שבמסגרת תפקידי במילואים אני נתקל שוב ושוב בדילמה שהוא מעלה. זוהי דילמה קשה שצצה ועולה במלוא חומרתה בכל תכנון מבצעי. תמצית המאמר: מותר לפגוע באוכלוסייה לא מעורבת - למשל, בכל הפלסטינים ובכל תושבי דרום לבנון - תוך כדי הלחימה בטרור. גם לאחר שקראתי כמה פעמים את המאמר אני מתקשה להאמין שאכן הדברים האלה נכתבו ואנסה במאמר הקצר הזה להסביר מדוע דבריו של עדו רכניץ מעוררים אצלי דחיייה כה עזה.

הערה מקדימה: כותב המאמר מתבסס על מקורות דתיים להצדקת התזה שלו, אף שישיראל אינה מדינת הלכה, וצה"ל אינו מבסס את הקוד האתי שלו על הדת.¹ ייתכן שהכותב לקח דוגמה ממדינות אחרות שבהן הדת נטועה עמוק בתוך הצבא (לא צריך לצאת מהמזרח התיכון - סעודיה ואיראן הן שתי דוגמאות מצוינות לכך). עם זאת לא בכל מקום רואים בערבוב של הדת בצבא משהו חיובי, ואם יש מישהו שסיכם באופן כה חד את הנקודה הזאת, הרי הוא בוב דילן בשירו With God on our Side,² שבו הוא מונה אחת לאחת את כל התועבות שנעשו בשמו של אל זה או אחר. בסוף, בניגוד לתפיסה הרווחת שהאל הוא שחקן חיזוק של קבוצתנו, הוא מסכם:

If God's on our side,
He'll stop the next war.

אפשר להביא ציטוטים מעולם ההלכה היהודי אשר תומכים בהרג רחב ממדים כפי שעשה המחבר; אפשר לצטט מקורות התומכים בדעה הפוכה לחלוטין, כך שהמקורות במאמר מעידים על תפיסת העולם של מי שבחר בהם יותר מאשר על עולמה של היהדות.

כותב המאמר מתבסס על מקורות דתיים להצדקת התזה שלו, אף שישיראל אינה מדינת הלכה, וצה"ל אינו מבסס את הקוד האתי שלו על הדת. לא בכל מקום רואים בערבוב של הדת בצבא משהו חיובי

גישה שדגל שחור מתנוסס מעליה

עדו רכניץ מביא הצדקה מהמהר"ל³ הדן במקרה דינה ושכם. רק להזכיר למי ששכח את שיעורי התורה מבית הספר היסודי - מדובר בטבח שעשו שמעון ולוי בתושבי שכם. כל זכר, מתינוק ועד זקן, הם שחטו שם. על פי הסטנדרטים של היום זהו פשע מלחמה. אפילו מחבר ספר בראשית מסתייג מהמעשה של שמעון ולוי ושם בפי יעקב, אבי המרצחים, דברי תוכחה: "בְּסֹדֶם אֶל תְּבֹא נַפְשִׁי, בְּקִהְלִם אֶל תִּחַד כְּבֹדִי: כִּי בְּאֶפְסֵי הָרְגוּ אִישׁ, וּבְרַצְנָם עָקְרוּ שׁוֹר. אֲרוּר אֶפְסֵי כִי עָז, וְעִבְרַתְּם כִּי קִשְׁתֶּם; אֲחַלְקֶם בְּיַעֲקֹב, וְאֶפְיִצֵם בְּיִשְׂרָאֵל" (בראשית מ"ט, ו'-ז').

בחירה מוזרה נוספת לחיזוק הטיעונים היא פעולת הגמול בקיביה. זו הפעולה שבה פוצצו

מנהיגי המרד הערבי מימין לשמאל: שומר; עארף אבו ארזאק - מנהיג המרד בשנים 1938-1939; פאוזי קאוק' - מנהיג המרד בשנים 1936-1937; אחיינו של פאוזי קאוק' | הרבנים יצחק אייזיק הלוי הרצוג ומשה אביגדור עמיאל בתקופת המרד הערבי (1936-1939) תמכו בלחימה באויב, אך התנגדו בכל תוקף לפגיעה מכוונת בחפים מפשע

מעניין מה תהיה עמדת הכותב אם אויב כלשהו יירה טילים על המטכ"ל הממוקם, כפי שידוע, בלב אזור אזרחי עירוני (תל-אביב) או על בסיסי חיל הים בערי החוף (חיפה, אשדוד ואילת). האם גם אז יטען ש"הפצצת מתחם אויב שקבע את מיקומו בתוך עמו וכיו"ב - כל עוד הדבר לא נעשה במגמה יזומה של הריגת אזרחים, אלא לפי שיקול מבצעי, הרי אלה מעשים מותרים?" או אולי מכיוון שצה"ל זוכה לתמיכת תושבי הערים האלה, הרי כולם יוגדרו אויבים ויטופלו בהתאם, אם ניישם את הטיעון שהעלה הכותב קודם לכן.

יש גם רבנים אחרים

ועוד סוגיה: המחבר מביא ציטוט מהרב אברהם שפירא שבו מצדיק הרב הרג אזרחי אויב ללא הבחנה כדי להציל חיילים יהודים. כידוע יש בצה"ל חיילים דרוזים, צ'רקסים, נוצרים, מוסלמים וסתם חסרי דת, אך כנראה עליהם לא חלה ההגנה הזאת. ראוי להעמיד מול הרב הזה את הרבנים יצחק אייזיק הלוי הרצוג⁶ ומשה אביגדור עמיאל⁷, אשר בתקופת המרד הערבי (1936-1939) תמכו בלחימה באויב, אך התנגדו בכל תוקף לפגיעה מכוונת בחפים מפשע. עמדתם זו נבעה מטעמים מוסריים - מכוח "לא תרצח"⁸.

במאמר של עדו רכניץ ישנה התייחסות קצרה למלחמת העולם השנייה. בדרך כלל אנחנו טוענים שהשוואה הייתה אירוע ייחודי, ושכל נסיון להשוותה לטבח אחר הוא זילות השואה. לכן אולי מוטב שלא לבסס טיעונים על הלחימה בגרמניה הנאצית - לא החמאס ולא החזבאללה הם נאצים. הם אויב שיש להתייחס ברצינות ליכולותיו ולכוונותיו.

בסיכומו כותב עדו רכניץ שפעולות של הרג סתמי אסורות. אבל בכל המאמר שלפני הסיכום דואג המחבר להסביר שהרג האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית ביהודה, בשומרון ובעזה או הרג האוכלוסייה השיעית בדרום לבנון הם מוצדקים בשל תמיכתם במחבלים. כך שמשפט הסיכום נראה מודבק באופן מלאכותי למאמר שרוח נוגדת את הסיכום הזה.

אחרת היה חזון "1984" של ג'ורג' אורוול בנוגע למשטרת המחשבות קורם עור וגידים. לשאלה מהו "מעשה" אין תשובה טריוויאלית, ולראיה: מעשה יכול להיות גם דיבור (למשל הסתה לרצח), אך גם אז אין מדובר במחשבה בלבד, אלא במחשבה שמפרסמים אותה ברבים. על כל פנים, ניכר שכותב המאמר לא הבחין בין מי שעושה מעשה לבין מי שאינו עושה מעשה, ולכן לא נידרש להתפלפלויות בנוגע להבחנה ביניהם. בעיניו, כל מי שתומך בכוחותיו המזוינים הוא בבחינת מטרה - גישה שאינה מקובלת ואינה מוסרית.

בפרק האחרון במאמר מנסה כותב המאמר לסייג את ההיתר לפגוע באזרחים, אבל התפיסה המוסרית שלו מבצבצת שוב ושוב. כך, למשל, לאחר שהוא מציין כי השאיפה היא להקטין ככל האפשר את הפגיעה באזרחים הוא מוסיף: "הדבר לא נאסר באופן קטגורי". או בציטוט בדיון על פעולת קיביה: "וכל אסון וכל פגע שקורה לפורעים ולבעלי בריתם ולילדיהם - הם, הם שעריבים לזה, והם עוונם יישארו".

על טוהר הנשק

בלי לפתח מאמר חדש, הנה כמה נקודות שברצוני לציין:

- ההגדרה של טוהר הנשק בקוד האתי של צה"ל קובעת ש"החייל לא ישתמש בנשקו ובכוחו כדי לפגוע בבני אדם שאינם לוחמים ובשבויים ויעשה כל שביכולתו למנוע פגיעה בחייהם, בגופם, בכבודם וברכושם". טוהר הנשק אינו מותרות - בוודאי לא במדינה שקמה על בסיס דרישה מוסרית מאומות העולם (מתן מקלט לעם נרדף, ששליש ממנו הושמד בשיטתיות). הרוח, גם אם אינה ניתנת לכימות כמספר כלי נשק או מספר החללים, היא גורם רב חשיבות. או במילותיו של אל"ם (מיל) מאיר פעיל על הספר "שיח לוחמים": "בנושא הומני זה (טוהר הנשק - א"א) אל לנו לנקוט על פי אמות המידה של אויבינו. הוא (הספר - א"א) ממחיש כי טוהר הנשק אינו פוגם כהוא זה בכושר הלחימה של לוחמינו; הוא עשוי להזכיר לנו בקביעות כי ההומניזם הוא כלי מדיני חיוני בתנאינו וכי מי שמטיל דופי בערכי טוהר הנשק דוגל, באופן ישיר ועקיף, בדמות רוחנית עלובה של האדם הישראלי והחברה הישראלית המתפתחת"⁹.
- ואם נרצה לקחת דוגמה מצבאות זרים, הנה ציטוט מדבריו של מייג'ורל ג'ורג' סבסטיאן רוברטס מצבא בריטניה: "יעילות צבאית אינה יכולה להיות מבוססת על תפוקות בלבד. אם היא אינה מבוססת על עקרונות מוסריים חיצוניים נעלים יותר, מסתכן הצבא להגיע לפשיטת רגל מוסרית כמו הוואפן אס-אס"¹⁰.
- כשם שהמדינה דורשת מחייליה לסכן את עצמם למען הכלל (ובכך קובעת שביטחון האזרחים בישראל חשוב יותר מהביטחון האישי של החיילים), כך היא גם דורשת מהחיילים להקפיד בלחימה על דיני המלחמה ועל האתיקה - הן מטעמים מוסריים והן מטעמים תועלתניים. כלומר, גם אם ישנה הערכה שאי-פגיעה בכלל התושבים (של האויב) באזור עירוני עלולה לסכן את חיילי צה"ל, אין ההערכה הזאת מקנה היתר להרג חסר אבחנה. הדרישה הזאת נובעת מהראייה של טובת הכלל - בדיוק כשם שאנו בצבא דורשים מחייל להסתכן ולהסתער אל מול אש האויב אף שלמען טובתו האישית כנראה עדיף לו להישאר מאחורי מחסה.
- לוחמה היא אמצעי ולא מטרה. לכן כדאי להביא בחשבון גם את היום שאחרי. הרג אזרחים בהיקף נרחב רק מבטיח את המשך האלימות ואי-השגת רגיעה.

כשם שהמדינה דורשת מחייליה לסכן את עצמם למען הכלל, כך היא גם דורשת מהחיילים להקפיד בלחימה על דיני המלחמה ועל האתיקה - הן מטעמים מוסריים והן מטעמים תועלתניים

סיכום

פעם, כשהיינו אחרים, ועם שאיפות אחרות, הארץ רעשה כאשר סטודנטים בטכניון התעמקו בשאלה מה יהא קוטר הצינור שיוביל דם מפה לשם, ולא תהו מדוע צריך בכלל צינור כזה. רק אתמול רבים קמו נגד האלוף שחשק רזעזוע קל בכנף כשכל כך הרבה ילדים ונשים נהרגו יחד עם מחבל. היום, מאמר הדן בקור רוח מקפיא בכמה אזרחים מותר להרוג, להשמיד ולאבד מתפרסם בירחון של הצבא. זו רוח צה"ל?
ודרך אגב, גם אני סבור שחובתה של מדינה להגן על תושביה, שבמלחמה אי-אפשר למנוע לחלוטין פגיעה באזרחים, ושיש להילחם בטרור. מכיוון שהדברים האלה ברורים מאליהם, לא מצאתי צורך לציין זאת בגוף התגובה.

תודה לנעמה אדר על הערותיה הממכמות.

הערות

1. הקוד האתי של צה"ל מתבסס על:
 - מורשת הלחימה של צה"ל.
 - על המסורת של מדינת ישראל על עקרונותיה הדמוקרטיים, על חוקיה ועל מוסדותיה.
 - מסורת העם היהודי.
 - ערכי מוסר אוניברסליים המבוססים על כבוד האדם.

http://dover.idf.il/IDF/About/Purpose/Code_Of_Ethics.htm
2. במילות השיר ניתן לצפות באתר:
<http://www.azlyrics.com/lyrics/bobdylan/withgodonourside.html> את הביצוע של ג'ואן באאז לשיר הזה ניתן לראות באתר:
<http://www.youtube.com/watch?v=rTtVTNTfg80&feature=related>
3. שחי לפני יותר מ-400 שנה.
4. ראוי לצטט מדיווח במשרד החוץ באותם ימים על תגובת יהדות ארה"ב: "אל נשלה את עצמנו כי נוכל בכל מצב להסתמך על כך שהם יעמדו לצידנו. באם יתגבר בליבם ובהכרתם הרושם כי מדיניות מדינת ישראל אינה מושתת על יסודות מוסריים, על התחשבות בחיי הזולת ועל רצון להגיע לשלום עם הערבים". ימימה רוזנטל, **תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל**, ח, 1953, ארכיון המדינה, ירושלים תשנ"ו.
5. בסרבניצה, למשל, רצחו יחידות סרביות יותר מ-8,000 אזרחים מוסלמים. ראו, למשל: http://en.wikipedia.org/wiki/Srebrenica_massacre
6. הרב הראשי האשכנזי בין 1936 ועד למותו ב-1959. אביו של נשיא המדינה חיים הרצוג וסבו של ח"כ יצחק הרצוג.
7. הרב הראשי של תל-אביב בין 1936 ל-1945.
8. ד"ר מנחם פינקלשטיין, **טוהר הנשק בימים ההם בזמן הזה**, <http://www.daat.ac.il/mishpat-ivri/skirot/235-2.htm>
9. אל"ם (מיל) מאיר פעיל, "משמעת אש או טוהר הנשק" (תקציר המאמר פורסם **במערכות** 209, אוקטובר 1970, עמ' 31-36)
10. Major General Sebastian Roberts, "Fit to Fight: The Conceptual Component - An Approach to Military Doctrine for the Twenty-First Century" in Hew Strachan (Ed.), **The British Army, Manpower and Society into the Twenty-First Century**, London, Frank Cass, 2000, p199